

ЎЗБЕКISTON RESPUBLIKASI
OLY VA ORTA MAHSUS
TALIM VAZIRLIGI

ЎЗБЕКISTON RESPUBLIKASI
OLY VA ORTA MAHSUS T A Ў L I M VAZ I R L I G I
B U X H A R O D A V L A T U N I V E R S I T E T I
J A X O N T A R I X I K A F E D R A S I

J A X O N T A R I X I N I N G D O L Z A R ʻ M U A M M O L A R I

M A V Z U S I D A G I R E S P U B L I K A M I Q ʻ S I D A G I O N L A I N
I L M I Y - A M A L I Y A N J U M A N

M A T E R I A L L A R I

B U X H O R O - 2 0 2 0

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ
БУХОРО ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ
ЖАҲОН ТАРИХИ КАФЕДРАСИ

**ЖАҲОН ТАРИХИНИНГ
ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ**

*мавзусидаги Республика миқёсидаги онлайн
илмий-амалий анжуман*

МАТЕРИАЛАРИ

БУХОРО – 2020

1904 йил 29 сентябрдаги 1236-сонли циркулярига амал қилинмаганлиги учун жаноб Левинга махсус комиссия томонидан текширув ўтказилмагунча кўчаларни ёритишни тўхтатиш буюрилган. Шу аснода шаҳарни ёритувчи керосин-калиль чироқлари олиб ташланди. Ҳозирда Янги Бухоро қоронғу тушиши билан зимистонга айланади. Шу сабабдан генерал-губернатор девонхонасидан Янги Бухорода электр ёритиш станциясини текшириш комиссиясини ташкил этиш учун зудлик билан фармойиш беришга, бундай комиссияни белгилаш кечикадиган ҳолда Сиёсий агентлик фармойишига кўра тузилган ва таркибида генерал-губернатор ҳузуридаги техник, муҳандис Сакович ва Янги Бухоро почта-телеграф идораси вакили иштирокида линия кўриқдан ўтказилгач, кўчаларни вақтинча ёритишга рухсат бериши” сўралган.

Натижада 1914 йилнинг 3 февralида генерал-губернатор девонхонасидан Бухородаги Россия императорлиги Сиёсий агентлиги бошқарувчисига йўлланган хатда “Туркистон почта-телеграф округи бошлиғи вазифасини вақтинча бажарувчиси хабарига таяниб, почта-телеграф идорасининг Янги Бухородаги электр ёритиш корхонасини текшириш комиссияси ўз ишини жорий йилнинг февраль ойи охиридан эрта бошламаслиги, Туркистон почта-телеграф округи бошлиғи вазифасини вақтинча бажарувчи томонидан кўрсатилган таркибдаги комиссия иштирокида дастлабки текширув ўтказилгач, қайд этилган электр станцияни кечиктирмай вақтинча очишга ҳеч қандай тўсиқ йўқлиги” маълум қилинган.

Гарчанд Бухородаги Россия императорлиги Сиёсий агентлиги амирликнинг ички ва ташқи ишларини назорат қилувчи орган сифатида тарихий адабиётларда чексиз ваколатларга эга эканлиги кўрсатиб келинган бўлса-да, юқоридаги ҳолат амалда унинг ўлкадаги марказлашган ҳарбий-бюрократик идора – генерал-губернатор маҳкамаси ижозатисиз бирор ишга қўл урмаганлигидан гувоҳлик беради.

АДАБИЁТЛАР:

1. Ильясов Ф.Н. Сколько стоит невеста // Социологические исследования. – Москва. 1991.-№6. - С.68.
2. ЎзМА, И-1-фонд, 27-рўйхат, 424-иш, 1, 2, 3, 5-варақлар.

**XX ASR BOSHLARIDA TURKISTON QISHLOQ
XO'JALIGIGA YANGI TEXNIKALARINING KIRIB KELISHI**

Elova D.D.

BuxDU Milliy g'oya, ma'naviyat asoslari va huquq ta'limi kafedrasi o'qituvchisi

XIX asr oxiri - XX asr boshlarida Turkiston qishloq xo'jaligiga Rossiya va xorijiy mamlakatlardan o'nlab turdagi pluglar qatorida sodda ingliz-hind tipida yasalgan pluglar ham kirib keldi. Ushbu plug mahalliy omochga o'xshash, biroq temirdan yasalgan otval, tutqich va qatorli lemexlari bo'lib, unda kichkina yog'och ushlagichi bo'lgan. Bu turdagi plug Toshkent yaqinidagi Qoplonbek mashinalarni sinash punkitidan tarqatilgan. Plug mahalliy aholi xo'jaligida ham keng qo'llanilib, yerni 6 vershok (1 vershok-445 sm) haydaydi. Ushbu plugning narxi 12 rubl bo'lganligi, yengil va unversalligi uchun dehqon xo'jaliklariga keng tarqalishiga sabab bo'lgandi. Qoplonbek mashina punkitiga AQShda sinovdan o'tkazish uchun yangi turdagi qurol-yarog', paxtaga ishlov beradigan texnika vositalari ham olib kelingandi. O'lkada lalmikor dehqonchilikda qo'llanilgan mashinalarga talab katta edi.

Janubiy Rossiyadan ko'chib kelgan rus dehqonlari asosan lalmikor yerlarda donli ekinlar yetishtirish bilan shug'ullanishgan. Ularning yog'och plugi "Sabanov" o'lkaga kirib kelishi bilan dehqonlarning ko'pchiligi oddiy omochni uloqtirdilar. Dehqonlar "Sakka", "Aksay" pluglardan ham foydalanganlar. Biroq, "Aksay plugi" "Gena" va Braya Donskix" pluglaridan mustahkam bo'lmay, ushlagich dastasi nozik va mustahkam emas edi. "Kavkaz", "Noviy Kavkaz" kabi pluglar molokanlar xo'jaligida ishlatilib, ular ham yerni 7-8, 10 duyum (1 dyum-2.25 sm) dan chuqur haydamagan. Ekkert va Ersani pluglari ham xo'jaliklarda keng tarqalgan, Belo'roq va o't-o'lan o'radigan texnikalarning "Mak-korelka", "Massel-gares", "Dirmune" kabi turlari bo'lib, ular bozorda yuqori baholangan. Rossiyaning o'zida bunday mashinalar 147 rubl tursa, ular Turkistonda 180-190 rubl sotilardi. Veyalkalarga ehtiyoj katta bo'lgan. Veyalkalarning "Telferixa Sadyo", "Gena", "Mardovka" kabi turlari o'lkaga keltirilgan. Ular orasida "Uspex" markali veyalkalar qulay bo'lgan. Biroq bu vielkalar ham 120 rubldan 160 rublgacha ya'ni yuqori baholarda yetkazilardi. Brechka (arobalar) "Tavarishskal Zaksiteyl" zavodidan chiqarilgan. Ta'kidlash joizki, qishloq xo'jalik texnologiyalarni ehtiyot

qismlari bilan ta'minlash qoniqarli holda bo'lmagan. Shu sababli ko'plab qishloq qo'jalik texnikalari ta'mirtalab bo'lib, ochiq havoda zanglab yotganligi manbalarda qayd etiladi

XIX asr oxiri - XX asr boshlarida Turkistonda AQShdan bug' bilan ishlaydigan plug kirib keldi. Namangan hududida mahalliy dehqonlardan biri Rossiya texnikalari qishloq xo'jaligiga ko'rgazmasidan sotib olingan. Ushbu plug bilan bir kunda 5-6 desyatina yerni haydab, (1 desyatina – 1.09 gektar) 20-25 ishchi kuchi va 40-45 ho'kizning bir kunlik ishini bajargan.

O'rganilayotgan davrda Turkistonga belo'roq, don sovurish va yanchish mashinalari, markazdan qochirma nasos, sholi tozalash mashinasi, jeneyka, molotilka, veyalka kabilar kirib kelgan. Shuningdek, "Chempion" markali o'rim va yanchish mashinasi kabilar ham paydo bo'lgandi. Sholini somondan va po'stidan ajratadigan mashina bir kunda 300 pud (1 soatda 15-20 pud sholini tozalagan) (1 pud 16 kg) sholini tozalash bilan qo'l mehnatini osonlashtirdi. Paxta zavodlarini gidrovlik presslash mashinalari bilan qurollantirish uchun Germaniyadan presslash mashinalari olib kelindi.

Toshkent va Andijonda zamonaviy texnika va asbob-uskunalar omborxonalari shuningdek, o'lka turli uyezdlarida mashina va texnika tarqatish punktlari ochildi. Yangi texnikalarning Toshkent ko'rgazmasi 1902-yilda tashkil etilgandi. K.O.Reyingard xo'jaligida diskli boronadan foydalanib, beda maydonlariga ishlov berish keng tarqatib, bu nafaqat hosildorlikni oshirishga xizmat qilgan, barcha keng bedazorlarni begona o'tlardan tozalashda ham muhim bo'lgan. Diskli borona bilan ishlov berilganidan so'ng, Reyingard beda maydonlariga super fosfat berib, yerni sug'orish orqali ikki barobar ko'p hosil olindi.

Paxta maydonlari 4 ta ishchi hayvoniga qo'shiladigan Sakka plugida 3,5-4 vershok chuqurlikda haydalgan. Yerlar birinchi bor 10-martdan shudgor qilish, ikkinchi bor 10-15-apreldan 25-aprelga qadar shudgor qilingandi. Sakka plugi yerni haydaganidan so'ng ikki qatorli borona bilan yer tekislanib ekinga tayyorlangan. [8.17-18] Kartoshka ekilgan maydonlarga ham Sakka plugi, temir borona va kultivator bilan ishlov berilgan. XX asr boshlarida yerga kartoshka ekishni tayyorlash uchun 1 desyatina yer maydonini Sakka plugi bilan haydash 6 rublga, borona qilish va tekislash 1 rublga, 2 korpusli plug bilan ikkinchi bor haydash 4 rublga, omoch bilan ishlov berish 2 rublga tushgan. Agar agrotexnika qoidalariga

to'la amal qilinsa, 1 desyatina yerdan 600 puddan 800 pudgacha, ba'zan 1000 pudgacha kartoshka hosili olingan. Agar 1 pud kartoshka bozorda 35 qop sotilsa 600 pud kartoshka 210 rubl, 800 pud kartoshka 280 rublni tashkil etgan. Kartoshkaning har bir desyatina yeridan o'rtacha 58 rubl sof daromad olingan. Xolbuki, Sakka plugi bilan yer chuqur haydalib, borona va kultivator orqali unga ishlov berilsa, hosildorlik o'rtacha 350-400 pudni tashkil etgan. Kaspiyorti viloyatida dehqonchilik qurollari va mashinalari ombori 1902-yilda tashkil etilib, dehqonlarga qishloq xo'jalik zamonaviy texnikasi imtiyozli narxlarda sotilgan. Ombordan 1903-yilda dehqonlarga 1739 rubl 63 qop, 1904-yilda 3631 rubl 91 qop, 1905-yilda 3455 rubl 01 qop, 1906-yilda 5594 rubl 08 qoplik qishloq xo'jalik texnikasi sotilgan. 1097-yil hisobidan esa 1000 rubl miqdorda mijozlar bilan shartnomalar imzolangan. Mashina va texnikalarning to'lovini dehqonlar 1, 1.5 yillik muddatda to'lashi uchun kredit berish joriy qilingan. Mashina va asbob-uskunalar orasida bir pozali "Sakka-7" markali "o'zi yurar plug" A va O.K markali "Aksay" pluglari xaridorgir bo'lib, ular yengil va narxi ham qulay bo'lganligi uchun tez sotilib ketgan. "Zaychik" markali, og'irligi 2 pud 3 dugun bo'lgan plugni har bittasi 14 rubl 50 qopdan sotilgan. Kaspiyorti omboridan Kolumbiya markali AQSh grabllari 320 rubl Rossiya zavodlarida ishlab chiqarilgan grabllar 188 rubldan sotilgan.

Kavkazdan ko'chgan molokanlar qo'ychilik bilan shug'ullanib, atrofdagi aholiga qo'y suti va sarig'yog' sotganlar. Moskvalik "Koloba" firmasi ularga sutdan yog' ajratadigan preparat (texnika-moslama) taqdim qilgan. Bitta kichik korxonani ushbu asbob-uskunalar bilan jixozlash 275 rublga tushgan.

Qishloq xo'jaligi ekinlariga kasalliklar ko'p tarqalib, (12 xil kasallik turi manbalarda keltirilgan) bog'dorchilik, uzumchilik va mevachilikda changdan tozalagich va maxsus pichoqlar ishlatilgan. Ayniqsa, ekinlarni hashorot bosishiga qarshi M.Ya.Shxilin "Sjigalka"(yondirgich) ni yaratdi. U o'z texnikasini yildan yilga takomillashtirib bordi. Ushbu texnik moslama kerosin bilan ishlab, hashoratlardan ekinzorlarni tozaladi va kutilgan natijani berdi.

Paxta preslash texnik moslamasi, paxta tolasini ip qilishda qo'llanilib, 1 pud u 32 funt paxta tolasini presslagan.

Biroq Turkiston qishloq xo'jaligida yangi texnika keng tarqalmadi. Turkistonda, turli-tuman pluglar, bug' mashinalari, donli ekinlar uchun

ishlatiladigan asbob-uskunalar, seyalka, borona, kultavotor, "Fardzan" traktori kabilarni narx-navosi juda baland edi. Oddiy dehqonlar bunday zamonaviy texnikalarni sotib olish qurbiga ega emasdilar. Ikkinchidan, qishloq xo'jalik texnikalarining barchasi ham mahalliy sharoitga mos kelmasdi, ularni qo'shib ishlatadigan ishchi hayvonlar (ot, ho'kiz) yetishmasdi. Bundan tashqari mahalliy dehqonlar o'zlarining asl ana'naviy mehnat qurollari: ketmon, lapatka, oddiy o'roq, xashak to'plagichlarda yerda ishlash qulayliklariga ega edilar. Ya'ni bir omil o'lkada arzon ishchi kuchi mavjud bo'lib, qo'l mehnati bilan asosiy yumushlar bajarilardi. Yangi texnika vositalarining ehtiyot qismlari hamma vaqt ham topilavermagani uchun ham ular o'lkada keng tarqalishida to'siqlardan biri bo'lgandi.

Xullas, XX asr boshlarida Turkiston o'lkasida qishloq xo'jaligiga yangi texnikalar kirib kelganligi ijtimoiy-iqtisodiy hayotga sezilarli ta'sir etgan, deb hisoblash mumkin.

ADABIYOTLAR:

1. Шахназаров А.И. Селкое хозяйство в Туркетанском крае Санкт-Петербург , 1908.-512 стр.

2. Шредер Р.Р. Туркестанская селскохозйственнная опытная станция // Туркестанский сборник. Том. 495-С. 121-125.

3. Прошин Л, Тимаев К. Экскурсия на селисо-хозйственнную опытную станцию // Туркестанский сборник. Том 506.-С. 48-51.

4. Е-вич. Пионер машинного орошения земель в Туркестане // Туркестанская ведомости. 1910.-№ 72.

5. Е-вич. Туркестанский трактор // Туркестанская ведомости. 1914-№112.

6. Е-вич. Гренжная станция и опытное хлопковая плантатсия за 1885-1887// Туркестанская ведомости. 1888-. №42;43.

7. Е-вич. Завод общественного ползования дея переработки плодов и овощей // Туркестанские ведомости. 1914.-№149.

8. Гр-Головин. Холодилное дело в Туркестан е // Туркестанские ведомости. 1910-№31.

9. Верховский А.П. Фруктовы вагон Ташкентской дороги // Туркестанские селское хозяйство.-1909-№8. С.625.

10. Земледелчиская машина // Туркестанско селское хозяйство.-1912-№2. С.24.

Файзуллаева М.Ҳ. Антропология оламида инсон ва таом	59
Орзиев М.З. Туркистон ва Бухорода Эрон матбуотининг тарқалиши (XX аср бошлари).....	63
Джураев Ҳ. Х. Араб ёзувидаги нодир қўлёзма манбаларни моддий-техник маълумотларига қараб таҳлил этишининг долзарблиги	68
То'раева Г. В. O'rta osiyoning moddiy madaniyati va san'ati tarixini o'rgangan arxeologik ekspeditsiyalar	72
То'раев А. I. Вухоро vohasiga ko'chib kelgan turkmanlarning oila-nikoh munosabatlari.....	75
Ахматов А. Ўзбек матбуотида иккинчи жаҳон урушининг ёритилиши	78
Маҳаммадиева С. Марказий осиенинг ўрта асрларда аҳолиси ва этник таркибининг ўрганилиши.....	81
Tilavova Sh.S. Amir Shohmurod faoliyati davrida Buxoro amirligida ijtimoiy- iqtisodiy va siyosiy hayot.....	87
Раджабов О. XIX аср Британия тарихшунослигида “Катта ўйин” масаласи ва либерал тарихшунослик	92
Sharipov U.O. Qayumov T.T. Jahon tarixi fani mavzularini o'tishda innovatsiya (Ilmiy tadqiqot yangilik)larni joriy etishning amaliy ahamiyati	97
Хомиджонова М. Некоторые суждения о возникновении науки антропологии	101

**2-ШЎЪБА ЖАҲОН ЦИВИЛИЗАЦИЯСИ ВА МАРКАЗИЙ ОСИЁ:
ТАРИХ ВА ҲОЗИРГИ ЗАМОН**

Иноятлов С. Жаҳоний шуҳрат соҳиби: шоир, матбуотчи, табиб ва жаҳонгашта сайёҳ.....	109
Jaimee K. Who are the shaybanids?	114
Рашидов О.Р. Маҳмуд Аз-Замахшарий илмий меросининг жаҳон тамаддунига қўшган ҳиссаси	121